

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО – ПРАВО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Цимбалюк В.С.

*к. ю. н., старший науковий співробітник,
завідуючий відділом з проблем інформаційного права
Науково-дослідного центру правової інформатики
Академії правових наук України*

В статье поднимаются отдельные проблемные вопросы информационного права, как права информационного общества и предлагаются мероприятия совершенствования организации подготовки кадров для их развития.

The separate problem questions of decision of informative right are affected in the article, as rights for informative society and the measures of improvement of organization of training of personals are offered for his development.

У статті піднімаються окремі проблемні питання визначення інформаційного права, як права інформаційного суспільства та пропонуються заходи удосконалення організації підготовки кадрів для його розвитку.

Ключові слова: інформація, освіта, інформаційна діяльність, інформаційне право, інформаційне суспільство.

У порядку постановки проблеми в загальному вигляді та її зв'язку із важливими науковими та практичними завданнями, можна зазначити, що формування в Україні інформаційного суспільства у ХХІ столітті викликало необхідність виникнення нової комплексної галузі права, що набула умовної назви – інформаційне право. Головною передумовою виокремлення інформаційного права в системі права є таке масове соціально-технологічне явище, як інформатизація. Вона знайшла відображення і в законодавстві України: Концепції Національної програми інформатизації (схваленої Законом України від 4 лютого 1998 року, №75/98-ВР).

Здобутки у галузі кібернетики, електроніки, телематики, комп'ютерних наук стали провідним чинником формування епохи глобальної інформаційної цивілізації, глобальної інформаційної культури, що набули узагальнюючої умовної назви у категорії "інформаційне суспільство". Зазначене також знайшло відображення і в праві, зокрема – на рівні законодавства України. Відповідно до Основних засад розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки (затверджених Законом України від 9 січня 2007 року, № 537-V, формування такого суспільства є одним з головних пріоритетів України).

Аналіз останніх публікацій, що висвітлюють результати досліджень [1-14], що започаткували розв'язання проблем формування та розвитку інформаційного суспільства в нашій країні, свідчать, що в українській науці вже напрацьовано значний теоретичний масив різносторонніх знань. Так, серед дослідників правового забезпечення формування та розвитку

інформаційного суспільства в Україні можна назвати таких як: академіки НАН України: ректор НТУУ "КПІ" М.З.Згуровський, президент Академії правових наук України, ректор НЮА ім.Ямудрого В.Таций; член-кореспондент Академії правових наук, директор її науково-дослідного центру правової інформатики М.Я.Швець; академік Міжнародної академії інформатизації Р.А.Калюжний та багато інших.

Важливу роль у забезпеченні законотворчого процесу щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні відіграє Консультативна рада з питань інформатизації при Верховній Раді України, яку нині очолює М.З.Згуровський. Постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2009 року, № 4 було утворено Міжгалузеву раду з питань розвитку інформаційного суспільства. Наукова громадськість у складі Міжгалузевої ради з питань розвитку інформаційного суспільства була представлена, серед інших і ректором Національного технічного університету „Київський політехнічний інститут.

Зазначене свідчить, що в Україні постійно розвивається державна структура забезпечення розвитку інформаційного суспільства. Серед іншого у Концепції Національної програми інформатизації закріплено, що інформатизація освіти повинна спрямовуватися на формування та розвиток інтелектуального потенціалу нації, удосконалення форм і змісту навчального процесу, впровадження комп'ютерних методів навчання та тестування, що дасть можливість вирішувати проблеми освіти на вищому рівні з урахуванням світових вимог. Серед них - індивідуалізація навчання, організація систематичного контролю знань, можливість враховувати психофізіологічні

особливості кожної дитини тощо. Результатами інформатизації освіти мають бути: розвиток інформаційної культури людини (комп'ютерної освіченості); розвиток змісту, методів і засобів навчання до рівня світових стандартів; скорочення терміну та підвищення якості навчання і тренування на всіх рівнях підготовки кадрів; інтеграція навчальної, дослідницької та виробничої діяльності; кадрове забезпечення усіх напрямів інформатизації України шляхом спеціалізації та інтенсифікації підготовки відповідних фахівців тощо.

На законодавчому рівні передбачено, що підготовка кадрів повинна здійснюватися з урахуванням вимог міжнародних стандартів для кадрового забезпечення усіх напрямів інформатизації. Це можливо як за рахунок інтенсифікації підготовки відповідних фахівців, так і створення навчального середовища на їх комп'ютеризованих робочих місцях; розвиток системи індивідуального безперервного навчання на основі автоматизованих навчальних курсів та систем, інтелектуальних комп'ютерних і дистанційних технологій навчання.

У єдності з інформатизацією освіти інформатизація наукової діяльності покликана сприяти підвищенню ефективності наукових досліджень, створенню потужної системи наукової, технічної інформатизації та її застосуванню на всіх етапах наукової діяльності за умови активізації всіх її форм. Для цього повинні бути створені умови для широкої комп'ютеризації та математизації не тільки природничих, але і гуманітарних наук, через входження у світову інформаційну мережу баз даних та знань. При цьому інформатизація вітчизняної науки дає змогу підвищити її практичну віддачу через прискорену інтеграцію у світову науку. А це, знову ж, впирається у проблему підготовки кадрів з високим рівнем інформаційної культури.

У контексті виділення не вирішеної раніше частини загальної проблеми інформатизації слід зазначити, що більшість юристів в Україні, які отримали класичну вищу освіту з правознавства у минулому, можуть сказати, що у переліку навчальних дисциплін з права такого учбового предмету (навчальної дисципліни) як "Інформаційне право" їм не викладали, а отже такого права немає.

В той же час, серед прогресивно налаштованих науковців та практиків вже довгий час активно точаться дискусії стосовно не існування інформаційного права (це є визнанням широким загальним фактом), а визначення подальшої його структуризації, як сфери суспільних

відносин, як науки та як навчальної дисципліни. Зазначені дискусії має не стільки "голе теоретизування", скільки є відображенням напрацювання наукової бази для створення проекту законодавчого акту - Кодексу України про інформацію, розробка його передбачена рядом нормативно-правових актів республіканських органів державної влади, у тому числі на законодавчому рівні - Основних засад розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки.

Мета цієї публікації – виклад окремих результатів багаторічних досліджень автора щодо формування системи методологічних знань пов'язаних з окремими питаннями теорії і практики інформаційного права, саме як права інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу пропонується почати з того, що ті, кому навчальна дисципліна "Інформаційне право" не викладалася при навчанні у вищих навчальних закладах, застосовуючи юридико-догматичний підхід, як засіб вирішення правових проблем, пошук відповіді можуть зробити у законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах органів державної влади. Там вони знайдуть правову інформацію, що дозволить їм юридично зважено, як законотворчим громадянам, зробити самостійно висновок про існування інформаційного права, зокрема, як сукупності законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів щодо інформації.

Постановою Верховної Ради України "Про підсумки парламентських слухань "Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова і цензура в Україні", від 16 січня 2003 року, №441-IV (у пункті 8) було рекомендовано Вищій атестаційній комісії України ввести спеціальність "Інформаційне право" до переліку спеціальностей проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук і доктора наук, а також присвоєння вчених звань.

На підставі зазначеної Постанови, рекомендації експертної ради ВАК України, Президія Вищої атестаційної комісії України прийняла Постанову "Про зміну паспорта спеціальності" (від 21.05.2003 року, №26-11/5) щодо затвердження паспорта спеціальності -12.00.07. У цьому паспорті інформаційне право було введено поряд з теорією управління, адміністративним правом і процесом, фінансовим правом (юридичні науки).

Постановою президії ВАК України, від 08.10.2008 року, №45-06/7, було затверджено новий паспорт спеціальності - 12.00.07. У цьому паспорті теорія управління інтегрована в адміністративне

право, при цьому формула спеціальності включає положення щодо дослідження суспільних відносин, що складаються у сфері обігу інформації, створення, формування, зберігання, поширення, використання, охорони і захисту інформаційних ресурсів, створення та використання інформаційних технологій, інформаційної безпеки. Отже, можна вважати, що легально інформаційне право в Україні вже структуроване, як напрямок досліджень в юридичних науках.

Як свідчать дослідження, суспільна потреба у виділенні в системі права такої комплексної галузі, як інформаційне право зумовлена і тим, що з розвитком глобального інформаційного суспільства спостерігається тенденція до застосування сучасних електронних засобів масової комунікації, зокрема й Інтернет, для ведення інформаційних війн, спеціальних інформаційних операцій, конкурентної боротьби на інформаційному рівні між різними суспільними угрупованнями у політичній, економічній та духовній сферах, як в межах країни, так і на міжнародному рівні. В той же час українське суспільство не готове до ефективної протидії негативним проявам інформаційного суспільства, у тому числі правовими методами через брак спеціально підготовлених кадрів. На ринку праці спостерігається активне зростання попиту на фахівців, які спеціалізуються на володінні професійними знаннями, вміннями та навичками ведення інформаційних війн, спеціальних інформаційних операцій невійськового змісту. Ця категорія фахівців набула умовної назви "айворщики" (від англійського I-War – інформаційна війна).

Такі фахівці повинні володіти наступними знаннями: основними теоретичними положеннями, методологією, понятійним апаратом інформаційного права, в тому числі щодо інформатизації, медіа права, правовідносин пов'язаних з інформаційною безпекою тощо в умовах розвитку інформаційного суспільства. При цьому вони також повинні знати: джерела та основи правовідносин в інформаційній сфері; правові аспекти формування, розвитку, охорони та захисту інформаційних ресурсів; основні положення формування та реалізації державної інформаційної політики; інформаційне законодавство та напрями його розвитку, у тому числі щодо гармонізації з міжнародним інформаційним правом; правові засади організації та координації дій органів державної влади в єдиному інформаційному просторі України; правовий режим інформаційних ресурсів; правовий режим інформаційних технологій, інформаційних систем і мереж; інформаційне право інших країн.

Фахівці з інформаційного права повинні володіти вміннями та навичками щодо: охорони і захисту інформації з обмеженим доступом і прав на неї; охорони і захисту інформаційних систем і прав на них; складання процесуальних документів пов'язаних з інформаційними правовідносинами; організувати інформаційну діяльність на високому рівні інформаційної культури, комп'ютерної грамотності; вирішувати колізії, делікти в інформаційній сфері правовими методами тощо.

Більшість традиційних юридичних вищих навчальних закладів України не мають потенціалу для підготовки юристів з високим рівнем інформаційної культури та її провідної складової - комп'ютерної грамотності. В той же час, як свідчить практика, підготовка юристів у вищих технічних навчальних закладах має переваги – можливість формування високого рівня інформаційної культури та комп'ютерної грамотності фахівців з права на основі власного науково-технічного потенціалу в галузі інформатики.

Відгуком вищої освіти України на потреби практики можна вважати створення у деяких вищих навчальних закладах (ВНЗ) кафедр, у назві яких є інформаційне право. Для прикладу, така кафедра створена і на факультеті соціології і права НТУУ "КПІ". Зазначене зумовлює потребу підготовки науково-педагогічного складу таких кафедр для інших ВНЗ.

Одним із заходів впровадження вивчення інформаційного права у вищих навчальних закладах можна вважати потребу розробки типової програми кандидатського мінімуму для здачі іспитів за спеціальністю, а також введення загально обов'язкової навчальної дисципліни у систему підготовки фахівців за спеціальністю "право". Викладання навчальної дисципліни "Інформаційне право" також рекомендується при підготовці фахівців з інших спеціальностей, особливо таких, що пов'язані з інформацією, зокрема: соціологією, журналістикою, менеджментом, інформатикою, безпекознавством (інформаційною безпекою), інформаційними технологіями, культурологією, документознавством, видавничою справою та іншими видами інформаційної діяльності.

Автор цієї публікації має багаторічний досвід (з 1998 року) викладання навчальних програм з дисципліни "Інформаційне право" у ряді вищих навчальних закладів України. При цьому досліджувався досвід інших колег, які викладають навчальну дисципліну "Інформаційне право" чи інших близьких до неї за змістом. Як свідчать дослідження потреб практики, при вивченні

інформаційного права виникає необхідність оперативного (швидкого) реагування на зміни у великій кількості нормативно-правових актів щодо інформаційної сфери, як об'єкта права. Нині загальна кількість таких нормативно-правових актів становить біля чотирьох тисяч.

Для вирішення цього, як проблеми при викладанні і вивченні навчальної дисципліни, пропонується застосовувати електронні ресурси: "Система (бібліотека) баз даних і знань у галузі держави і права", створених на виконання завдань Національної програми інформатизації України та Національної програми правової освіти України, рекомендованої Міністерством освіти і науки України.

Методично викладання навчальної дисципліни "Інформаційне право" для правознавців рекомендується на останньому курсі навчання бакалаврів, після вивчення таких дисциплін, як: філософія (філософії права), теорія держави і права, політологія, соціологія, конституційне право, адміністративне право, цивільне право, кримінальне право та інших. Спеціалізація підготовки правознавців на рівні магістратури передбачає поглиблене вивчення таких навчальних дисциплін, як "Правова інформатика", "Медіа право", "Інформатизаційне право", "Право інформаційної безпеки" та ряду інших спекурсів.

Викладання навчальної дисципліни "Інформаційне право" для підготовки фахівців з неюридичних спеціальностей можливо після вивчення студентами навчальної дисципліни "Основи права" (чи "Основа правознавства") та ряду інших навчальних дисциплін гуманітарного циклу.

У порядку висновків та перспектив подальших досліджень пропонується:

1. Поняття інформаційного права розуміти у такому універсальному змісті.

Інформаційне право – це комплексна галузь права стосовно суспільних відносин, що складаються у сфері обігу інформації, створення, формування, зберігання, поширення, використання, охорони і захисту інформаційних ресурсів, інформаційних технологій, інформаційної безпеки.

2. Враховуючи потреби практики пов'язані з правовим забезпеченням розвитку інформаційного суспільства, на базі факультету соціології і права НТУУ "КПІ" можна ввести спеціалізацію - "інформаційне право" за напрямом "право".

3. Спеціалізація з інформаційного права передбачає введення викладання таких навчальних дисциплін: для бакалаврів "Інформаційне право"; для магістрантів так підготовки спеціалістів "Інформатизаційне право", "Медіа право", "Міжнародне

інформаційне право", "Правова інформатика", "Правове регулювання інформаційної безпеки", "Інформаційна культура", "Міжнародна інформація". Зазначені дисципліни також можуть викладатися не тільки за напрямом підготовки фахівців - "право", але й іншими, зокрема, такими як "інформаційна безпека", "захист інформації", "політологія", "соціологія", "культурологія", "інформаційна діяльність" тощо.

4. З метою стандартизації і взаємозв'язку науки і освіти пропонується ініціювати до Міністерства освіти і науки України введення навчальної дисципліни "Інформаційне право", як обов'язкової при підготовці фахівців не тільки за напрямом "право", але й "інформаційна безпека", "міжнародні відносини", "культурологія", "інформаційна діяльність", "документознавство", "комп'ютерні науки" та інших, пов'язаних з різними видами інформаційної діяльності.

Зазначені заходи дозволять без додаткових фінансових затрат вирішити питання попиту практики на фахівців з інформаційно-аналітичної діяльності, інформаційного права, організації інформаційних відносин, як кадрової основи цивілізованого розвитку інформаційного суспільства в Україні з високим рівнем інформаційно-правової культури тощо.

Література:

1. Журавський В.С. Україна на шляху до інформаційного суспільства /В.С.Журавський, М.К.Родіонов, І.Б.Жиляєв; за заг.ред М.З.Згуровського. – К.:ІВЦ "Видавництво "Політехніка", 2004. – 484с.
  2. Згуровський М.З. Розвиток інформаційного суспільства в Україні: правове регулювання у сфері інформаційних відносин. – К.: НТТУ "КПІ", 2006. – 542с.
  3. Цимбалюк В.С. Інформаційне право. Навчально-методичний комплекс /В.С.Цимбалюк, В.Д.Гавловський. - Київ: Інститут економіки управління та господарського права "КРОК", 1999. – 183 с.
  4. Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій. Монографія /В.О.Голубєв, В.Д.Гавловський, В.С.Цимбалюк. За заг.ред. Р.А.Калюжного – Запоріжжя: "Просвіта", 2001. –252с.
  5. Проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій. Навч.посібник. /В.О.Голубєв, В.Д.Гавловський, В.С.Цимбалюк. За заг.ред. Р.А.Калюжного. –Запоріжжя: ГУ "ЗІГДМУ", 2002. –292с.
  6. Інформатизація управління соціальними системами (організаційно-правові питання теорії і практики. Навч.посіб. /В.Д.Гавловський, Р.А.Калюжний, В.С.Цимбалюк, М.В.Гуцалюк, Ю.В.Яшурицький. За ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного- К.: МАУП, 2003, – 336с.
  7. Основи інформаційного права України: Навч.посіб. /В.С.Цимбалюк, В.Д. Гавловський та ін.; За ред.. М.Я. Швеця, Р.А.Калюжного та П.В.Мельника. –К.: Знання, 2004. – 274с.
  8. Інформаційне право та правова інформатика у сфері захисту персональних даних. Монографія /В.Брижко, М.Гуцалюк, В.Цимбалюк, М.Швець /За ред.. М.Швеця. – К.:НДЦПІ АПРН України. – 2005. – 334с.
  9. Е-майбутнє та інформаційне право /В.Брижко, В.Цимбалюк, М.Швець, М.Коваль, Ю.Базанов /За ред.. М.Швеця. – К.:НДЦПІ АПРН України. 2006. –234с.
  - 10.Інформаційна культура: Навч.посіб. /В.Д.Гавловський, В.С.Цимбалюк та ін. За заг.ред. М.Я.Швеця, Р.А.Калюжного. – Ірпінь, НУДПС України, 2007. – 254с.
  - 11.Електронний банкінг (організаційно-правове забезпечення): монографія / /Новицький А.М., Новицька Н.Б., Позняков С.П., Цимбалюк В.С., Усатий Г.О., Брижко В.М. та ін. За заг.ред. А.М.Новицького – Ірпінь: НУДПС України, 2008. – 274с.
  12. Основи інформаційного права України: Навч.посіб. /В.С.Цимбалюк, В.Д. Гавловський та ін.; За ред. М.Я. Швеця, Р.А.Калюжного та П.В.Мельника. 2-е вид., переробл.і допо. – К.: Знання, 2009. – 414с.
  - 13.Нормативно-правові та методологічні засади упорядкування інформаційних відносин: науково-методологічний посібник /В.М.Брижко, В.С.Цимбалюк, М.Я.Швець /За ред. В.Тація, В.Тихого, М.Швеця. – К.: ТОВ "ПанТот", 2009. – 324с.
- Цимбалюк В.С. Інформаційне право (основи теорії і практики). – К.: "Освіта України". 2010. – 388с.